

Dr hab. Artur Duda, prof. UMK
Instytut Nauk o Kulturze
Wydział Humanistyczny
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

**Ocena dorobku naukowego i rozprawy dr Anny R. Burzyńskiej
w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego**

Rozprawa habilitacyjna *Atlas anatomiczny Georga Büchnera* wyrasta z długoletnich prac badawczych, które dr Anna R. Burzyńska prowadziła podczas zatrudnienia w Katedrze Dramatu i Teatru na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego od 1 marca 2010 r. najpierw na stanowisku asystentki, a od 1 września 2012 r. na stanowisku adiunktki. Lektura rozprawy dobitnie pokazuje, jak umiejętnie Habilitantka korzysta z doświadczeń na polach badawczych, które stanowiły przedmiot jej zainteresowania od czasu pisania rozprawy doktorskiej. Zajmowała się bowiem kwestiami związanymi z genologią i poetyką dramatu, analizą zależności formalnych i tematycznych między utworami dramatycznymi, lirycznymi i epickimi Stanisława Grochowiaka, prowadziła prace z zakresu edycji źródeł, czego efektem stały się nowe wydania dramatów wspomnianego S. Grochowiaka oraz Zofii Posmysz (we współpracy z Ośrodkiem Badań nad Polskim Dramatem Współczesnym IBL PAN), a wreszcie rozwijała badania nad literaturą i teatrem obszaru niemieckojęzycznego – z jednej strony nad dramaturgią od klasyków takich jak Gerhart Hauptmann i Bertolt Brecht, po najzupełniej współczesnych i wciąż aktywnych jak Marius von Mayenburg, z drugiej strony współczesnym teatrem od Christopha Marthaler'a i Franka Castorfa po Rimini Protokoll. Biorąc pod uwagę ponadprzeciętną aktywność krytycznoteatralną i kuratorską Habilitantki, konieczną w wypadku badań nad najnowszymi zjawiskami dramatycznymi i teatralnymi, można uznać, że dr Anna R. Burzyńska nie tylko jest świetnie zorientowana w tendencjach estetycznych i ideowych we współczesnej sztuce dramatu i teatru, lecz także odpowiednio przygotowana do zadania, które sobie postawiła w rozprawie habilitacyjnej – hermeneutycznej lektury tekstów Georga Büchnera w kontekście związków jego utworów z naukami medycznymi i przyrodniczymi, w szczególności w dziedzinie somapoetyki i studiów maladycznych.

Zanim przejdę do oceny efektów tych prac podjętych przez osobę o kompetencjach zarówno filologiczno-edytorskich, jak i teoretycznoliterackich, a także last but not least dramatologicznych i teatrologicznych, kilka zdań o dorobku Habilitantki po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych. Dorobek ten zasługuje na szacunek i uznanie. Dr Anna R. Burzyńska jest autorką czterech monografii, w tym dwóch opublikowanych po uzyskaniu stopnia doktora, a poświęconych twórczości Stanisława Grochowiaka, redaktorką i współredaktorką siedmiu tomów zbiorowych, w tym dwóch anglojęzycznych wydanych w Niemczech. Ponadto opublikowała trzydzieści artykułów w monografiach wieloautorskich, szczególnie warto wymienić trzy artykuły anglojęzyczne w książkach wydanych w latach 2020-2022 w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii, a także czternaście artykułów w czasopismach naukowych, jeden z najnowszych tekstów w wysoko punktowanym „Theatre Research International” (2023) wydawanym przez Cambridge University Press. Jeśli dodać do tego kilkadziesiąt wystąpień na konferencjach naukowych, pośród których znalazło się siedemnaście międzynarodowych, należy uznać, że Habilitantka swobodnie porusza się i aktywnie uczestniczy w krajowym i międzynarodowym życiu naukowym. Od kilku lat bierze udział w pracach zespołu badawczego na Uniwersytecie Monachijskim zajmującego się tematem *Der Sound des Theaters. Musikalische und akustemologische Annäherungen an gegenwärtige theatrale Praxis im internationalen Vergleich* pod kierunkiem prof. dra Davida Roesnera, była zaangażowana w realizacji siedmiu zakończonych już projektów grantowych finansowanych przez NCN, NPRH i Fundusz Wyszehradzki, w tym jednego jako kierowniczką.

Działalność krytycznoteatralna, dziennikarska i popularyzatorska Anny R. Burzyńskiej jest wprost imponująca, zarówno jako członkini zespołu redakcyjnego „Didaskaliów. Gazety Teatralnej”, nowoczesnego pisma o profilu teatrologicznym, jak też autorki ponad trzystu tekstów krytycznych i publicystycznych opublikowanych na łamach renomowanych pism takich jak „Tygodnik Powszechny” (w latach 2004-2010 zatrudniona tu jako recenzentka i dziennikarka), „Dialog”, „Teatr” oraz wiele fachowych czasopism zagranicznych. Habilitantka regularnie współpracuje z festiwalami teatralnymi w Europie, m.in. z Ruhrtriennale w Bochum (od 2013 r.), wygłaszała wykłady w Niemczech, Japonii i Chinach, Rosji, Stanach Zjednoczonych i państwach bałtyckich, współpracuje z krakowską Cricoteką, a wątek twórczości Tadeusza Kantora zajmuje w jej dorobku naukowym i popularyzatorskim poczesne miejsce. Dla porządku wymienię jeszcze aktywność tłumaczki z języka niemieckiego (25 tłumaczeń artykułów, recenzji i wywiadów, dwa współtłumaczenia książek) oraz dramaturżki współtworzącej spektakle teatralne. Tak ogromny багаż doświadczeń

naukowych i teatralnych służy Habilitantce niewątpliwie w prowadzeniu zajęć dydaktycznych poświęconych współczesnemu dramatowi i teatrowi, w szczególności polskiemu i niemieckojęzycznemu XX i XXI wieku. W dziedzinie teatrologii bycie czynnym recenzentem pozwala wciąż rozwijać warsztat badawczy i nieustannie korygować poglądy na najważniejsze kwestie związane z praktyką i estetyką współczesnego teatru, zwłaszcza najnowszego. Dodam, że dr Anna R. Burzyńska pełniła jak dotąd funkcję promotorki trzech prac magisterskich i szesnastu licencjackich, jest także promotorką pomocniczą dwojga doktorantów.

Autorska książka zatytułowana *Atlas anatomiczny Georga Büchnera* (Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2022) i przedstawiona w tym postępowaniu jako główne osiągnięcie naukowe składa się z dwóch części *Anatomia pisania* oraz *Pisanie anatomii*. Jako całość pozycja ta ujmuje cztery sfery aktywności autora *Woyzecka*: jego działalność jako pisarza, naukowca w dziedzinie nauk przyrodniczych, filozofa oraz działacza politycznego. Dr Anna R. Burzyńska wchodzi odważnie – w ślad za interesującym ją autorem – na obszar transdyscyplinarnego zderzenia dyskursów humanistyki (szczególnie filozofii spekulatywnej) z empirycznie nastawionymi naukami przyrodniczymi i medycznymi. Jej strategia hermeneutyczna obejmuje wszystkie teksty autorstwa zmarłego przedwcześnie pisarza, jego teksty literackie sytuujące się w ramach somapoetyki, tj. tekstów zapisujących ciało, a także teksty naukowe, tj. rozprawę doktorską o systemie nerwowym brzany, a także wykład próbny poświęcony nerwom czaszkowym w skrupulatnie zarysowanym kontekście gatunków nieliterackich służących wiedzy o ciele i medyczno-prawno-policyjnej władzy nad ciałem badanego organizmu/ pacjenta/ zmarłego/ oskarżonego.

Kompetentnie przedstawiając gatunkowe wyznaczniki tych gatunków (opis anatomiczny, kazuistyka medyczna, epikryza lekarska, raport z sekcji zwłok), Habilitantka rozpisuje napięcia między humanistycznym i przyrodniczo-medycznym poznaniem ciała ludzkiego, co sprawia, że jej książkę można czytać w perspektywie historycznej jako odzwierciedlenie gwałtownych zmian w relacjach między filozofią i medycyną oraz dynamicznych przemian w technikach obserwacji pacjentów i metodach ich leczenia, a także przeobrażeniu dyskursu medycznego w latach 1790-1815, krótko rzecz ujmując, ku medycynie nowoczesnej wolnej od uprzedzeń i zabobonów pseudonauk w rodzaju mesmeryzmu, homeopatii i chiromancji. Ujawnienie tych właśnie obszarów napięć, poprzez własną praktykę epistemologiczną prowadzoną przez Georga Büchnera jako zootoma, pozwala odnieść sporą część wyводу Anny R. Burzyńskiej do trwającej właśnie epoki medycyny ponowoczesnej. Czytelnik odkrywa ze zdumieniem i poznawczą satysfakcją, że

podobnie jak na przełomie wieków XIX i XX, tak i dzisiaj, im silniejszy trend racjonalno-technologiczny w naukach medycznych i przyrodniczych, tym większe obszary paranaukowe i paramedyczne mu towarzyszące. Wciąż istotna wydaje się potrzeba krytycznego, posthumanistycznego namysłu nad relacjami gatunku *Homo sapiens sapiens* ze światem zwierząt, zdefiniowanie na nowo człowieczeństwa i zwierzęcości, w dystansie do strategii esencjalistycznych i ekskluzywnie antropocentrycznych. Dyskursy naukowe i medyczne badane przez Habilitantkę nie przeszły tak zupełnie do historii, w niektórych obszarach problemowych zyskały w XXI wieku na ostrości.

Dwa główne cele rozprawy Autorka określiła jako połączenie „wyczerpującej, ujmującej całościowo dorobek Büchnera monografii oraz rozprawy proponującej nową perspektywę interpretacyjną” (s. 19). Przy czym z przesadną skromnością zastrzegła na s. 29, że nie napisała monografii w pełnym sensie tego słowa. Nic bardziej błędnego. Jest to niezwykle inspirująca monografia twórczości Georga Büchnera z obszernymi fragmentami biograficznymi wywiedzionymi w znacznym stopniu z zachowanych listów, tyle że – i tu Autorka ma całkowitą rację – porządek chronologiczny został zastąpiony porządkiem problemowym, a pokusa ustanowienia „jedynie słusznych” interpretacji wszystkich utworów prekursora dramatu ekspresjonistycznego subtelnie zarysowywanym układem dyskursów, które pozostawiają wiele kwestii interpretacji dzieł literackich i nieliterackich Büchnera otwartymi na twórcze współmyślenie czytelnika.

Idąc za Michelelem Foucaultem i jego przekonaniem, że teksty ujawniają nie autora jako spójną kategorię podmiotową, lecz splot dyskursów toczących się w epoce, w której autor żył, dr Burzyńska sięga do laboratorium badawczego i twórczego autora *Woyzecka*, wydobywa z jego archiwum także teksty rzadko czytane przez historyków literatury, aby ujawnić kolażową strukturę utworów wypełnionych cytatami i kryptocytatami, parafrazami i wypisami, strukturę polifoniczną oraz intertekstualne strategie pastiszu i burleski, polemiki i starcia dyskursów. Wgląd do „prywatnego laboratorium pisarza” (s. 193) pozwala nawiasem mówiąc odkryć, że współtwórcą jego dorobku literackiego, zwłaszcza nieukończonego dramatu *Woyzeck*, był czynnik nie-ludzki, który doprowadził do przedwczesnej śmierci twórcy. W reakcji na te immanentne cechy dominujące utworów Büchnera – ich kolażowość, polifoniczność, fragmentaryczność – Anna R. Burzyńska proponuje wyrafinowaną perspektywę docierania do ich sensów, swoiste niedomykanie propozycji interpretacyjnych. Na szczęście zapowiedziany we wstępie podział materiały w rozprawie w analogii do dwoistości klasycznego tekstu anatomicznego, z częścią deskrypcyjną i interpretacyjną, nie został potraktowany nazbyt dosłownie, w obu częściach natrafiamy na efekty pracy hermeneutycznej interpretującego

podmiotu, świadomego rangi Diltheyowskiego fenomenu rozumienia w naukach humanistycznych.

Świetnie czyta się fragmenty wywodu, w których Habilitantka daje dowody filologicznej skrupulatności z zachowaniem krytycznego dystansu, kiedy rekonstruuje fakty z biografii Georga Büchnera, oświetlając jego sylwetkę poprzez prezentację osób z jego najbliższej rodziny, szczególnie ojca, prowadzi śledztwo w sprawie wyglądu pisarza na podstawie policyjnego listu gończego z 4 sierpnia 1934 r. czy też kiedy delikatnie sugeruje autobiograficzny i introspekcyjny charakter „śledztwa” w sprawie Lenza w opowiadaniu pod tym tytułem. Tak w ogóle, choć nie jest to szczególnie podkreślane przez dr Burzyńską, są w jej książce fragmenty kluczowe dla powodzenia przyjętej strategii hermeneutycznej. Należą do nich niewątpliwie rozdziały czwarty – *Eksperyment* oraz siódmy – *Kazus*. Rozdział poświęcony eksperymentowaniu otwiera błyskotliwy szkic poświęcony epizodowi z życia dziesięcioletniego Georga, który był świadkiem tego, jak jego ojca badał wpływ połykanych z pokarmem szpilek na dobrostan „dużego, zdrowego” jamnika. Eksperyment, który z dzisiejszego punktu widzenia zdaje się nonsensowny i absolutnie nieetyczny, gdyż kończy się zabiciem zwierzęcia i sekcją zwłok, daje asumpt do rozwinięcia wątku wykorzystania zwierząt w procesie poznawania natury. Mamy więc walczące pająki obserwowane przez Barucha Spinozę, pokrojone w czasie sekcji cielę wspomniane przez Kartezjusza (s. 157), żaby, polipy, piórowki w wykreślonej przez autora scenie z rękopisu H2 *Woyzecka*, wreszcie wyrzuconego przez okno kota i nowy gatunek kocięj wszy w scenie znanej z wielu teatralnych realizacji tego samego dramatu (s. 157 i 159). Ponadto tuziny brzan (*Cyprinus barbuis L.*) pod nożem zootoma i przyszłego doktora nauk Georga Büchnera.

Wszystko to prowadzi do konkluzji, która idzie, moim zdaniem, za daleko, mianowicie do uznania dramatu za formę eksperymentu („[...] w przestrzeni literatury można dokonać eksperymentu trudnego (czy niemożliwego) do dokonania w laboratorium czy w terenie. Jeżeli klasyczny metonimiczny opis naukowy rejestruje to, czego doświadczamy zmysłami, to tekst literacki jest teoretyczną spekulacją”, s. 169), wkrótce potem pojawia się metafora wiwarium w odniesieniu do kartki papieru („kartka jest wiwarium, w którym umieszcza ludzkie zwierzęta i obserwuje, w jaki sposób oddają się swoim naturalnym popędom, zabijając się lub dobierając w pary.”, s. 172). Nietrafne jest, moim zdaniem, zacieranie różnic pomiędzy materialnością i performatywnością eksperymentu naukowego, który rozgrywać się musi w konkretnym miejscu i czasie (choć laboratoryjnie „wysterylizowanym”) a zupełnie odcieleśnioną spekulacją wydarzającą się tylko w umyśle człowieka i traktowaną na ogół jako wersja hipotetyczna – dopiero do udowodnienia.

Owszem modelowanie rzeczywistości w epoce superszybkich komputerów stało się możliwe także w wymiarze cyfrowym, jeśli jednak szukać eksperymentu materialno-cielesnego w sferze sztuki, to jednak nie w literaturze, tylko w teatrze. Byłby to wtedy rodzaju użytecznego eksperymentu społecznego, dla którego i tak – jak pisał Jon MacKenzie w *Performować albo...* – ostatecznym potwierdzeniem musi się stać performans w rzeczywistości pozalaboratoryjnej. Najdobitniej rzecz ujmując, „spekulować” znaczy „kreować pewien świat inteligibilny”, „eksperymentować” – „kreować mikroświat z ciała i materii realnego makroświata”. Należy tutaj dodać, że Habilitantka zauważa ten performatywny aspekt wytwarzania wiedzy, kiedy pisze o scjentystycznych inklinacjach nowego teatru XIX wieku, a także epistemologicznej atrakcyjności *theatrum anatomicum*, publicznych sekcji zwłok i demonstracji naukowych (s. 175), a także o eksponowaniu ciał nienormatywnych w cyrku i *freak shows*. Nawiasem mówiąc, nazbyt mocno zacierając różnice między eksperymentem a spekulacją, oddaje w ten sposób hipotetyczny światopogląd głównego bohatera swojej książki, który z teatrem nie miał wiele wspólnego, a przedwczesna śmierć uniemożliwiła mu konfrontację własnych utworów z możliwościami teatru jako medium.

Ten fragment wywodu koresponduje z rozważaniami w innym miejscu *Atlasu anatomicznego Georga Büchnera* dotyczącymi Agambenowskiej maszyny antropologicznej, która służy wytwarzaniu esencji „człowieczeństwa poprzez wytyczenie granic między ludźmi i nie-ludźmi. Büchner – pisze dr Burzyńska – „Jako autor czasu przejściowego, okresu narastających intuicji protoewolucjonistycznych, funkcjonuje na styku epok maszyny starożytnej i nowożytnej: obserwuje, jak w zależności od potrzeby człowieka wklucza się do świata zwierząt lub z niego wyklucza.” (s. 69) Najzupełniej wstrząsające są refleksje na temat przemocowego dyskursu nauki, który umieszcza „ciała podłe” wybranych istot ludzkich wraz ze zwierzętami we wspólnocie ciała-mięsa, a także odniesienie do *Anty-Edypa* Gillesa Deleuze’a i Félix Guattariego poprzez koncepcję istot żywych jako „maszyn produkujących i pragnących”, co prowadzi w sumie do interpretacji postaci Woyzecka jako Agambenowskiego homo sacer. Interpretacja ta jest trafna, z jednym wyjątkiem: tak jak brzama należy do „proletariatu wśród ryb” (s. 113), tak Woyzeck jako *dramatis persona* należy do (lumpen)proletariatu w hierarchii społecznej swoich czasów. Nie sytuuje się poza klasami społecznymi, jak twierdzi Habilitantka na s. 133, tylko w obrębie klasy najniższej, bliskiej *subalterns* w ujęciu Gayatri Spivak, z której to klasy będą się rekrutować za sto lat członkowie rewolucyjnych rad robotniczych i żołnierskich w Niemczech.

Nie chciałbym, aby moje uwagi zostały potraktowane jako próba podważenia ogromnej pracy analitycznej i interpretacyjnej wykonanej przez dr Annę R. Burzyńską. Jej

niepodważalne kompetencje naukowe – transdyscyplinarne ujęcie sfery badania żywego i martwego ciała na styku humanistyki oraz nauk przyrodniczych i medycznych potwierdza w całej rozciągłości wspomniany wyżej rozdział siódmy poświęcony kazusowi medycznemu jako tekstowi użytkowemu, który ukazuje wykroczenie przeciw normie (medycznej lub prawnej), rzucając wyzwanie dotychczasowej wiedzy na wybrany temat lub moralności. Jedną z konkluzji tego rozdziału jest zastanawiająca: gatunkowy status kazusu pozwala użyć go jako formy literackiej, co otwiera złożony problem literatury jako narzędzia poznania człowieka. Warunkiem pełni tego poznania jest jednak uwolnienie się autora takiego kazusu od pokusy performatywu ujednoznaczniającego sytuację badanej osoby. Kazusy na użytek procesów sądowych mają moc wyroku skazującego, tymczasem kazus *sensu stricto*, w tym zwłaszcza przeistoczony w utwór literacki „polega na tym, że zadaje [...] pytanie, ale nie daje odpowiedzi, że może nałożyć na nas obowiązek podjęcia decyzji, ale tej decyzji nie podpowiada” (cytat z książki André Jollesa na s. 206). Mamy w tym cytacie opis sedna strategii hermeneutycznej dr Anny R. Burzyńskiej, w pełnym sensie tego słowa sztuki interpretacji dzieł dramatycznych Georga Büchnera. Konfrontując nauki medyczne i przyrodnicze, czerpiąc z repertuaru metod poznawczych tych drugich, wybiera ona drogę „kazusową” literacko-teatralnego rozumienia człowieka, a nie drogę epikryzy, czyli pragmatykę statystycznej powtarzalności chorób, procedury działania od czystej dokumentacji do „instrukcji obsługi pacjenta”.

Drugą część książki pt. *Pisanie anatomii* złożona z sześciu rozdziałów dotyczących układów: pokarmowego, krwionośnego, ruchu (szkieletowego i mięśniowego), rozrodczego, oddechowego oraz nerwowego człowieka ma charakter eseistyczny, stanowiąc zbiór konstelacji (według definicji Waltera Benjamina) i właściwie dopełnienie części pierwszej. Część ta opiera się na założeniu, że (o)pisanie ciała jest możliwe tylko przez fragmentację, a jej eseistyczny charakter w większym stopniu otwiera niż zamyka podjęte w kolejnych rozdziałach tematy z zakresu somapoetyki. Obok licznych alegorii i metafor cielesnych wskazanych w utworach Büchnera zostały tu zasugerowane inspirujące obszary poznania ciała motorycznego (motyw *servus currens*), ciała energetycznego (produktywne ciało żołnierza, chłopca, robotnika), ciała audialnego (przesunięcie z obszaru logosu na *phone*) czy przewijająca się w kilku rozdziałach kwestia ciała-mięsa (*chair*). Dodatkowym smaczkiem była dla mnie tutaj wzmianka o urodzonym w Toruniu uczonym Samuelu Thomasie Sömmerringu, który pisał o niehumanitarności śmierci na gilotynie (s. 367). Podobnie zresztą jak przypomnienie w innym miejscu, że historyczny pierwowzór bohatera dramatu *Woyzeck*

służył w Twierdzy Grudziądz, a cechy topografii tego kujawsko-pomorskiego, a wtedy zachodniopruskiego miasta, można odnaleźć w tekście.

Konkluzja

W świetle sformułowanych powyżej ocen i uzasadnień oraz w kontekście tego, że książka *Atlas anatomiczny Georga Büchnera* (Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2022) wypełnia lukę w naukowej wiedzy o twórczości niemieckiego pisarza w Polsce, a także powinna być, moim zdaniem, udostępniona czytelnikom zagranicznym w przekładzie najlepiej na język angielski, stwierdzam, że **przedstawiony dorobek naukowy, a w stopniu najwyższym rozprawa habilitacyjna wnosi istotny wkład do nauki o teatrze, dyscypliny literaturoznawstwo i spełnia wymagania** określone w art. 219 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r., poz. 1668 z późniejszymi zmianami).

Chciałbym dodać, że dr Anna R. Burzyńska jest badaczką dojrzałą, osobą o szerokich horyzontach, w pełni przygotowaną do samodzielnego prowadzenia badań naukowych i uczestnictwa w międzynarodowym życiu naukowym. Z pełnym przekonaniem wnoszę o dopuszczenie dr Anny R. Burzyńskiej do kolejnych etapów postępowania habilitacyjnego.

dr hab. Artur Duda, prof. UMK

Toruń, 10 sierpnia 2023 r.